KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

Kırım Savaşı'nın unutulmuş besteleri ve bestecileri

1853 yılında başlayıp 1856 tarihine kadar süren Osmanlı ve Rusya arasında geçen Kırım Savaşı'nda Birleşik Krallık ve Fransa'nın Osmanlı tarafında oluşu, söz konusu ülkelerin dönem repertuvarını da önemli ölçüde etkilemişti. Sultanların başarısı ile kentlerin yenilmezliği ve güzelliği için pek çok marş, galop, polka ve valsler bestelenmiş ve yayımlanmıştı.

The embarkation of sick persons at the harbor in Balaklava, Kırım savaşında Balaklava'da bulunan limandan tekneye bindirilen hastalar. (William Simpson, 24 Nisan 1855)

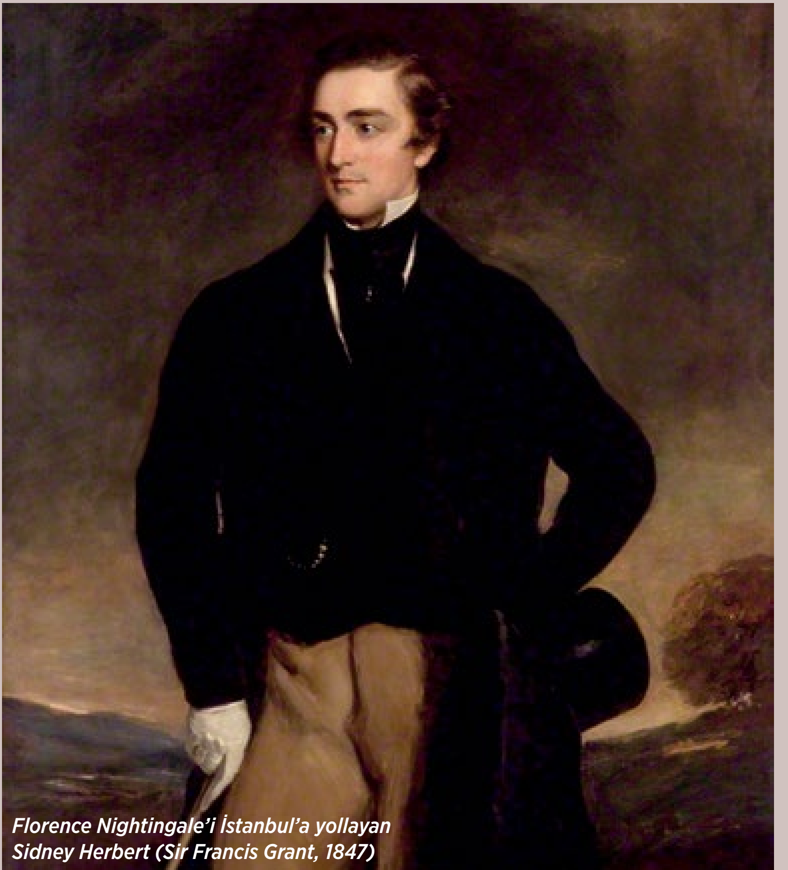
Geçtiğimiz günlerden birinde Beşiktaş'tan vapurla Kadıköy'e geçerken Haydarpaşa siloları arkasındaki İngiliz Mezarlığı içerisinde Kraliçe Viktorya'nın Kırım şehitleri için inşa ettirmiş olduğu obeliskin sipsivri bir iğne gibi gözüme çarpan tepesini seçebilmiş ve bu manzara beni bir anda Londra'nın merkezinde, zaman zaman önünden geçtiğim Waterloo Place'teki Kırım Savaşı Anıtı'na götürmüştü. Aynı anda aklıma aylar önce kaleme almış olduğum, ama hiç yayımlanmamış bir makalem de geldi ve bu düşünceler içerisinde yavaş yavaş şuurumun hayal katmanları arasında, Kadıköy vapurunda 6 Aralık 1854 gününe, Londra'ya ve Windsor Kalesi'ne doğru uzun bir yolculuğa çıktığımı hissettim. O gün Kraliçe Viktorya Windsor Kalesi'nden İngiliz parlamenter ve Savaş Bakanı Sidney Herbert'e yolladığı mektubunda bakanın eşi Bayan Herbert aracılığı ile Florence Nightingale ve Bayan Bracebridge'den kendisine savaşta yaralananların durumları hakkında bilgi iletilmesini rica ettiğini bildiriyor, hasta ve yaralı durumdaki cesur askerlerini gece gündüz düşündüğünün altını çiziyor ve duyduğu bu hassasiyetin sevgili birliklerine bilhassa aktarılmasını Florence Nightingale'den arzu ettiğini dile getiriyordu. Modern hemşireciliğin kurucusu olarak kabul edilen Florence Nightingale'i Kırım Savaşı sırasında İstanbul'un Üsküdar semtine yollayan Sidney Herbert olmuştu. Herbert'in mensup olduğu Pembroke ailesinin malikânesi olan Wilton House'u gezdiğim bir gün de bu iki tarihi şahsın yakın dostluklarının anısının o evde hâlâ yaşatıldığını görerek şaşırmıştım.

Büyük Britanya İmparatorluğu'nun kraliçesi olarak Viktorya'nın Kırım Savaşı sırasında birliklerine böylesine dokunaklı bir mesaj içeren bir mektup yollamış olması çok da olağan dışı bir hadise olarak kabul edilemezdi, hiç şüphesiz. Ancak öte taraftan bu mektubun, içinde orijinal faksimilesinin de yer aldığı şekliyle, John William Hobbs adında bir besteci tarafından *The Queen's Letter* adı altında piyano eşlikli bir şan eserine dönüştürülüp, kapağında Viktorya'nın kraliyet armasının taçlandırdığı bir çerçeve içerisinde Osmanlı, Fransız ve Büyük Britanya bayraklarıyla süslü matbu bir nota edisyonu halinde basılarak devrin konserlerinde seslendirilmiş olmasının ise bir hayli özel bir durum olduğunu da kabul etmek gerekir. *The Queen's Letter* şarkısının güftesi Kraliçe Viktorya'nın mektubu esas alınarak W. H. Bellamy tarafından yazılmış ve eser Londra'da Addison & Hollier Yayınevi tarafından basılmıştı.

Esasında Hobbs'un *The Queen's Letter* adlı bu sıra dışı bestesi Viktorya devrinde aktif popüler müzik bestecilerinin Kırım cephesindeki çarpışmaların tetiklediği milliyetçi ve vatanperver hava içerisinde buldukları ilhamla yarattıkları yüzlerce farklı eserden sadece biri olup, haberleşmeden teknolojiye, hemşirelik mesleğinin ortaya çıkışından cephedeki harp muhabirliğine kadar pek çok farklı alanda etkisini göstermiş olan bu büyük savaşın yaygın kültürel hayat içerisindeki çoğulcu müzik sanatı üzerinde yarattığı etkilerini de gözler önüne sermekteydi. Viktorya devrinde ivme kazanan endüstriyel devrimle birlikte iç tüketime yönelik nota baskı tekniğinde yaşanan büyük ilerlemeler de birbirinden çekici kapak tasarımlarıyla halkın beğenisine sunulan bu tarz bestelerin hızlı artışında etken olmuştu. Nitekim 18. yüzyılın sonlarına doğru keşfedilen ve litografi olarak tanımlanan taşbaskı tekniğinin, daha önceleri oldukça zahmetli gravür tekniğine kıyasla çok daha süratli ve seri bir şekilde görsellerin çoğaltılmasını sağlaması ve sonradan 1830'larda buna renkli baskı kalitesini veren kromolitografi tekniğinin de eklenmiş olması, John Brandard (1812-1863) ve Alfred Concanen (1835-1886) gibi usta ressamların atölyelerinden çıkma ince

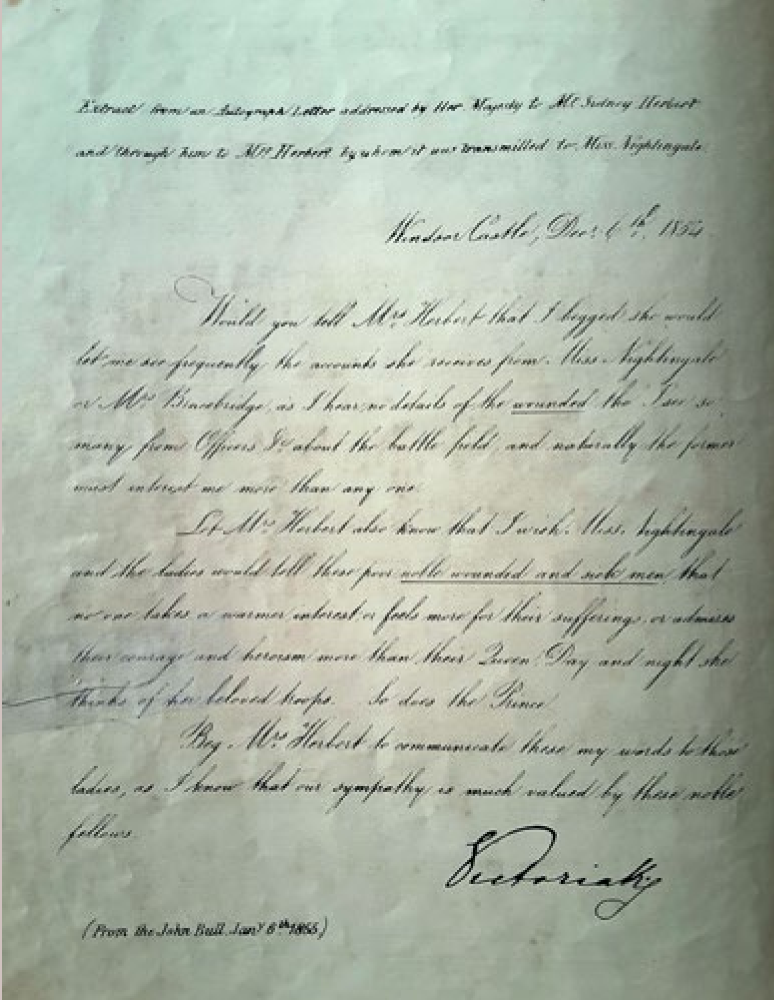

Eski bir fotoğrafta Londra, Waterloo Place'teki Kırım Savaşı Anıtı

Florence Nightingale Üsküdar'daki hastanede (Jerry Barrett, 1856)

Florence Nightingale'i İstanbul'a yollayan Sidney Herbert (Sir Francis Grant, 1847)

J W Hobbs'un bestesi The Queen's Letter Song (Emre Aracı Koleksiyonu)

Extract from an Autograph Letter addressed by Her Majesty to Mr. Sidney Herbert and through him to Mrs. Herbert by whom it was transmitted to Miss Nightingale.

Windsor Castle, Dec: 6th 1854

Would you tell Mrs. Herbert that I begged she would let me see frequently the accounts she receives from Miss Nightingale or Mrs. Bracebridge, as I hear no details of the wounded tho' I see so many from Officers &c about the battle field, and naturally the former must interest me more than any one.

Let Mrs. Herbert also know that I wish Miss Nightingale and the ladies would tell these poor noble wounded and sick men that no one takes a warmer interest or feels more for their sufferings, or admires their courage and heroism more than their Queen. Day and night she thinks of her beloved troops. So does the Prince.

Beg Mrs. Herbert to communicate these my words to those ladies, as I know that our sympathy is much valued by these noble fellows.

Victoria R.

(From the John Bull, Jany 8th 1855)
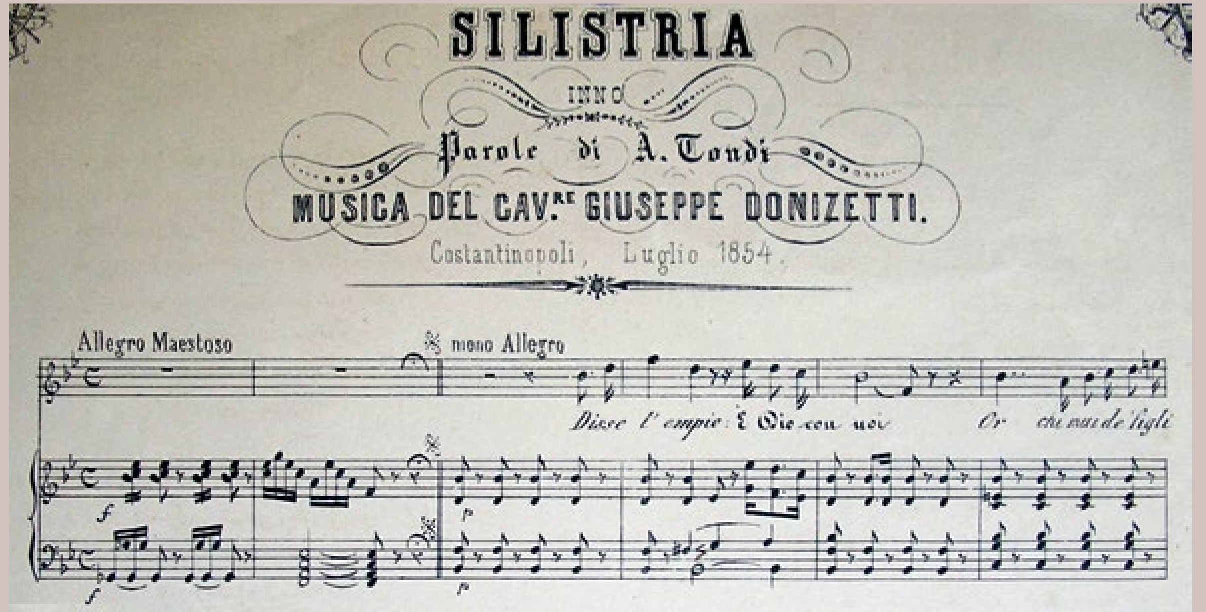
Kraliçe Viktorya'nın notada yer alan mektubunun faksimilesi

detaylarla işlenmiş tabloların bu şekilde nota kapaklarında yerlerini bularak, her konuyu tüketmeye hazır bir hale gelmiş olan Viktorya devri orta ve üst sınıflarının ilgi alanları çerçevesinde bu defa da Kırım Savaşı'nın cephelerinden yansıyan değişik manzaraların müzik bestelerinde ve nota kapaklarında konu edilmesine imkân tanıyordu.

Bu eklektik konu başlıkları arasında hükümdarlar ve komutanlar, ya da çarpışmaların geçtiği önemli şehir ve coğrafi bölgelerin adlarına yazılan bestelerin, galop, polka, vals veya kadril gibi seçilen dans türü ile beraber anıldıkları dikkat çekmekteydi. Edisyon kapağında uzakta beliren Galata Köprüsü ve tarihi yarımada siluetinin önünde, Haliç kıyısında betimlenmiş olan Osmanlı, İngiliz ve Fransız askerleri tablosunun yer aldığı Herman König'in *The City of the Sultan (Sultan'ın Şehri)* polkası Kırım Savaşı sırasında yayımlanmış bu tarz repertuvarın en tipik örnekleri arasında yer almaktaydı. Nota kapağındaki renkli görsel Brandard tarafından Kraliyet Surrey Bahçeleri'nde sergilenmiş olan George Danson'ın (1799-1881) "Constantinople" tablosundan esinlenerek hazırlanmıştı. Kapakta yer alan bu görsel detaya tezatla betimlenen şehrin seslerini, tınısal dokusunu canlandırmak gibi bir endişenin müzik dilinde hissedilmediği *The City of the Sultan Polka*, devrinin herhangi bir başka dans parçasında da son derece uygun bir şekilde yerini bulabilecek olan nükteli bir melodik yapı örgüsünde kurgulanmıştı (*The City of the Sultan Polka* ve Kırım Savaşı ile ilintili benzer dansların kayıtları için bkz: Emre Aracı, Savaş ve Barış Kırım: 1853-56, Kalan Müzik, CD 257).

1878-1879 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında William Smallwood'un bestelediği The Turkish War March (Türk Savaş Marşı) içerisinde, nota kapağında da ilan edildiği şekliyle, Türk Milli Marşı'nın temasına yer verilmişti. The Turkish National Hymn olarak belirtilen bu kısa marşın o dönem Osmanlı saltanat marşları arasında yer almamasına rağmen devrin çeşitli kartpostallarında basılmış olduğu da görülür.

Esasında böylesine bir yaklaşım standart olmamakla birlikte, sadece Kırım Savaşı'nın değil, devrin bu tarz popüler dans parçaları arasında sıklıkla karşılaşılan bir durum gibi gözükür. Halkın yoğun talebi doğrultusunda bestecilerin o sırada kaleme almakta oldukları herhangi bir dans parçası cereyan eden güncel olayların gündeme getirdiği konu başlıkları ile adeta gelişigüzel bir şekilde birleştirilmiş gibidir. Dolayısıyla *The City of the Sultan Polka Sultan*'ın şehrini müzik dilinde anlatmak gibi bir bilinçle yazılmış olmayıp, o an gündemdeki herhangi farklı bir olayla da pekâlâ ilintisi kurulabilecek türde son derece işlevsel bir dans bestesidir. Bununla birlikte zanaatkar bir havada eser üreten devrin dans bestecilerinin zaman zaman bu tip basmakalıp şablonları daha otantik bir havaya sokmak düşüncesiyle yerel melodileri parafraz şeklinde kullanma gayreti içine girmiş oldukları da görülmektedir. Örneğin 1878-1879 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında William Smallwood'un bestelediği *The Turkish War March (Türk Savaş Marşı)* içerisinde, nota kapağında da ilan edildiği şekliyle*, Türk Milli Marşı'*nın temasına yer verilmişti. *The Turkish National Hymn* olarak belirtilen bu kısa marşın o dönem Osmanlı saltanat marşları arasında yer

Giuseppe Donizetti'nin Silistria adlı koro ve orkestra eseri gözlerinden yaş gelen Sultan Abdülmecid'i oldukça duygulandırmıştı (Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi).

almamasına rağmen devrin çeşitli kartpostallarında basılmış olduğu da görülür. Notanın kapak görselinde ise savaşın cephelerinin yer aldığı Erzurum'dan Edirne'ye kadar uzanan detaylı bir harita bulunmaktadır. Smallwood aynı zamanda Rus tarafı için de bir savaş marşı bestelemiş ve *The Russian War March* da *The Turkish War March* gibi 35 Oxford Street, Londra adresindeki J & W Francis & Day Yayınevi tarafından basılarak 3 şiline satışa sunulmuştu.

Kırım Savaşı'nın hemen hemen her cephesinin devrin popüler dans bestelerinin ve solo piyano eserlerinin adlarında anıldığı görülür. Bunlara örnek olarak John Shepherd Yayınevi'nin bastığı *Help for the Turk (Türk'e Yardım),* L. Williams'ın *Alma Galop*'u, Louis Antoine Jullien'in *The Allied Armies Quadrilles*'i, Carl Hochst'un *The Cardigan Galop*'u ve Charles William Glover'in *The Battles of Sebastopol*'u gibi eserler verilebilir. Hatta Charles d'Albert'in zamanının büyük balolarında oldukça revaçta olan beş bölümlü *Constantinople Quadrilles* adını verdiği meşhur *İstanbul Kadrili* sadece eser başlığında değil, dansın her bir bölümünde cepheye giden askerlerin geçtiği coğrafya ile ilintili farklı farklı yerlerin adlarını taşımaktadır. Bunlar sırasıyla *The Dardanelles (Çanakkale), Besika Bay (Beşik Koyu), Adrianople (Edirne), Shumla (Şumnu)* ve *Constantinople (İstanbul)*'dur. Kırım Savaşı sırasında çarpışmaların coğrafyası kadar meşhur komutanları da bu tarz bestelere konu olmuş, portreleri notaların kapaklarını süslemiş ve çeşitli danslar adlarıyla anılır hale gelmiştir. Bunların başında Osmanlı'nın meşhur Serdar-ı Ekrem'i Ömer Lütfi Paşa (1806-1871) gelir ki adına yazılmış eserler arasında, daha önceki bir Andante makalemde de ele almış olduğum gibi, Charles Wells'in *Omar Pasha's March,* Henry William West'in *The Omar Pasha Polkas,* Stephen Glover'ın *Omar Pasha's March* ve Henry W. Goodban'ın *The Omar Pasha Waltzes* adlı besteleri dikkat çeker.

Kırım Şavaşı'nın yaratılmasına vesile olduğu besteler sadece popüler dans parçaları veya cephede morali düzeltmek için kaleme alınmış askeri marşlar ile de sınırlı kalmamıştır. Savaş rüzgarları, aralarında İstanbul'da yaratılmış yerli bir operanın da bulunduğu, özgün bazı sahne eserlerinin doğmasına da sebebiyet vermiştir. Bunlar arasında en önemlisi İstanbul'un tarihi Naum Tiyatrosu'nda sahneye konmuş olan ve prömiyeri 26 Nisan 1855 Perşembe gecesi gerçekleşen, müziğini Giacomo Panizza'nın (1803-1860) bestelediği ve sözlerini tiyatronun sahibi Michael Naum'un kardeşi Dr. Gabriel Naum'un yazdığı, *Silistre Kuşatması*, ya da orijinal adıyla *L'Assedio di Silistria* operasıdır. Silistre Kalesi'nin şehit düşen kahraman komutanı Musa Hulusi Paşa'nın kahramanlık
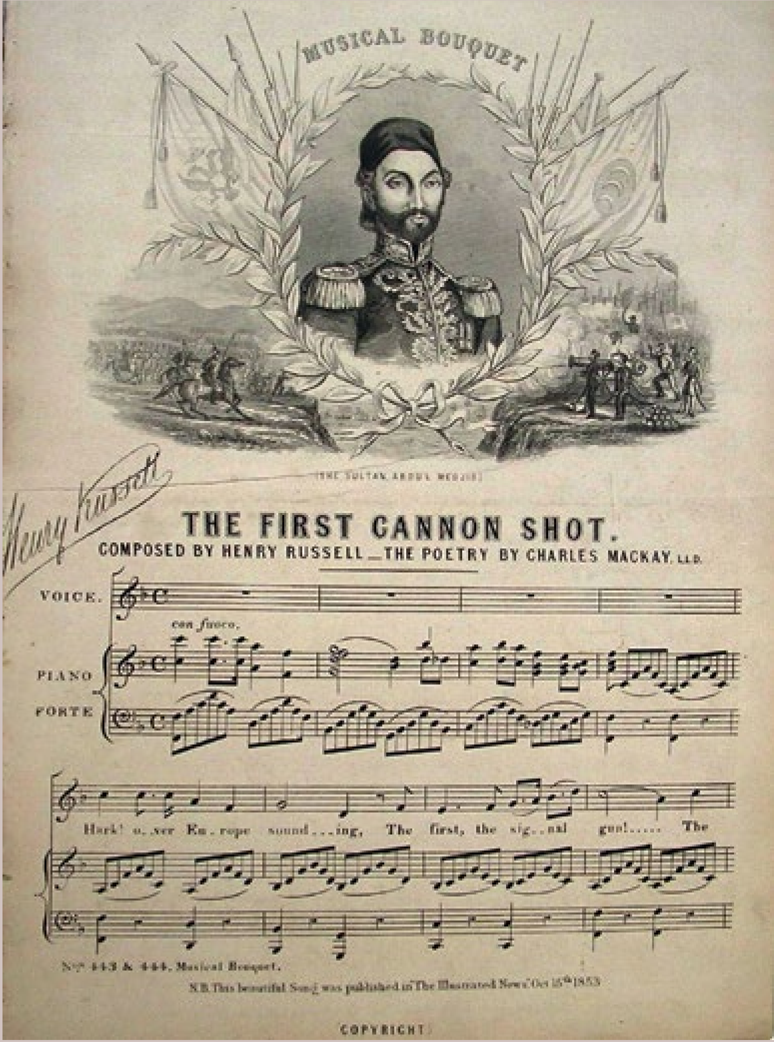

Giacomo Panizza'nın Silistre Kuşatması Operası'nın libretto kapağı

John Shepherd Yayınevi'nin bastığı Help for the Turk (Türk'e Yardım), (Emre Aracı Koleksiyonu)

The City of the Sultan Polka, Herman König (Emre Aracı Koleksiyonu)

Henry Russell'ın bestelediği The First Cannon Shot (İlk Top Atışı), (Emre Aracı Koleksiyonu)

Henry Russell bir dönem Rossini'nin de öğrencisi olmuştu.

mücadelesini konu alan *L'Assedio di Silistria* her ne kadar gazetelerde iki perdelik bir opera olarak ilan edilmişse de Milano'da basılan 12 sayfalık monografisinde de belirtildiği gibi bu eser "cantata in due parti", iki bölümden oluşan bir kantattır.

Besteci Giacomo Panizza İtalya'nın Allessandria bölgesindeki Castellazzo Bormida kasabasında doğmuş, 1839'dan itibaren 20 sene meşhur La Scala'da maestro al cembalo et concertatore olarak operalar idare etmiş ve burada aynı zamanda kendi bale ve operalarını sahnelemiştir. İstanbul'daki Naum Tiaytrosu için özel olarak bestelendiği belirtilen *L'Assedio di Silistria*'nın dışında *Son'eglino maritani, La collerica, Gianni di Calais, I ciarlatani* ve *Il Sansone* operalarını da bestelemiştir. *Vefat-ı Musa Paşa Gazi-i Silistre* adı altında eserin tespit edebildiği tek Osmanlıca librettosunu Gültekin Oransay'ın arşivinde bulan Metin And, Panizza için "Gerek Türkçe libretto gerek İtalyanca libretto okunduğunda bir İtalyan bu yiğitlik ve esirgemezlik destanını bir Türk gibi duyup yazmıştır" yorumunu yapar (Metin And, Türkiye'de İtalyan sahnesi - İtalyan sahnesinde Türkiye, İstanbul, 1989, s. 63).

O yıllarda çoktan İstanbul'a yerleşmiş olan Donizetti Paşa'nın da Silistre kuşatması ile ilgili özgün bir bestesi bulunmaktadır. Sözlerini A. Tondi'nin yazdığı ve Silistria adını taşıyan orkestra eşlikli bu koro eseri İtalyanca tanımıyla "inno", yani sözlü bir marştır. Dedesinin adını taşıyan torun Giuseppe Donizetti seneler sonra bu eserin matbu bir notasını Sait Halim Paşa'ya hediye etmiştir. Sait Halim Paşa'ya hediye edilmiş olan bu notanın bugün nerede olduğu bilinmese de eserin üzerinde "Costantinopoli, Luglio 1854" (İstanbul, Temmuz 1854) tarihini gösteren matbu bir nüshası Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi Arşivi'nde günümüze ulaşmayı başarmıştır. 1 Ekim 1854 tarihli La France Musicale dergisinde çıkan bir habere bakılırsa Silistria o yaz Sultan Abdülmecid'in huzurunda görkemli bir Bayram töreni sırasında seslendirilmiştir: "Bayramın birinci günü meşhur maestronun ağabeyi şövalye Giuseppe Donizetti'nin şair A. Tondi'nin sözleri üzerine Silistre kuşatması hatırasına bestelemiş olduğu hymne mükemmel bir Türkçe çeviri ile gayet maharetli Osmanlı şarkıcılar tarafından Saray-ı Hümâyun'da seslendirildi. Sultan bu milliyetçi eserden o kadar etkilendi ki, gözlerinden bir daha yaşlar geldi. Bu dokunaklı hissiyat diğer dinleyiciler tarafından da paylaşıldı".

Sultan Abdülmecid İstanbul'da duyduğu bu görkemli koro eseri karşısında göz yaşlarını tutamayarak duygulanırken Londra gazeteleri de onun defne yaprakları arasında betimlenmiş gravür portreleriyle taçlandırdıkları yeni yeni savaş bestelerinin notalarını Osmanlı padişahını onurlandırırcasına fasiküller halinde dağıtmaktaydılar. İşte böylesine eserler arasında sevilen bir parça olarak sözlerini Charles Mackay'ın (1814-1889) kaleme aldığı ve müziğini Henry Russell'ın (1812-1900) bestelediği *The First Cannon Shot (İlk Top Atışı)* adlı şarkı da yer almaktaydı ve notası 15 Ekim 1853 tarihli The Illustrated London News gazetesinde yayımlanmıştı. Russell, Rossini'nin öğrencisi olmuş, Bellini ve Gaetano Donizetti ile tanışmış ve neredeyse 800 civarında benzer şarkıya imza atmış bir besteciydi. Selimiye Kışlası'nın kuleleri çoktan geride kalmış ve Şehir Hatları Vapuru Kadıköy İskelesi'ne yanaşmıştı. Bu kısa vapur yolculuğu da bir hayat gibi göz açıp kapayıncaya kadar geçerek, şuurumda geriye sadece o bestelerdeki sesler kalmıştı...

Emre Aracı'nın "Andante"deki geçmiş yazılarının tamamına **www.emrearaci.weebly.com** adresinden ulaşabilirsiniz.